

Євген Сергійович Хижняк,

кандидат юридичних наук,

Національний університет «Одеська юридична академія»;

 <https://orcid.org/0000-0001-8263-0353>,

e-mail: khyzhniak@onu.edu.ua

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАРУБІЖНОЇ ПРАКТИКИ ПРОТИДІЇ УМИСНИМ
УБИВСТВАМ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

Розглянуто різноманітні програми протидії умисним убивствам, які наразі діють у різних країнах світу. Проаналізовано позитивний міжнародний досвід протидії умисним убивствам, що може стати основою для розроблення відповідного законодавства України у цій сфері. Зроблено висновок, що проведення порівняльного аналізу запобігання умисним убивствам у різних країнах є основою для розвитку найбільш перспективних напрямів удосконалення вітчизняного законодавства у цій сфері.

Ключові слова: протидія вбивствам, умисне вбивство, підрозділи кримінальної поліції, міжнародний досвід.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Останнім часом науковий інтерес до вивчення зарубіжного досвіду протидії кримінальній протиправності серед вітчизняних науковців постійно зростає, що свідчить про намагання дослідити кращі превентивні практики окремих країн та пошук шляхів впровадження цих практик в Україні. Проте щодо безпосереднього вивчення питань зарубіжного досвіду оперативно-розшукової протидії умисним убивствам підрозділами поліції різних зарубіжних країн, то таких досліджень сьогодні бракує, що підвищує актуальність обраного напрямку та дає перспективи у визначенні ефективних практик із застосуванням цільового підходу до протидії умисним убивствам.

Стан дослідження проблеми

Окремі аспекти зарубіжної практики протидії кримінальній протиправності досліджували у своїх працях такі вітчизняні вчені, як О. Бандурка, М. Вербенський, В. Голина, М. Давидова, І. Даньшин, О. Джужа, В. Закалюк, М. Колодяжний, О. Литвинов, В. Лунєєв, Н. Міняйло, М. Свірін, В. Туляков, О. Фролова та ін.

Окремо слід назвати зарубіжних учених, які безпосередньо розглядали питання формування стратегій і програм протидії злочинності у своїх країнах, зокрема у: США та Канаді – Б. С. Уолш, Д. П. Фаррінгтон, В. Джеймсон, А. Харт; Європейському Союзі – М. Пілат, Дж. Кулач,

Дж. Грехем, Е. Вівекенс, Т. Беннетт, Ад. Кроуфорд, Д. Гарленд, М. Ле-монье, М. Маркус, Д. Монжардет, А. Армборст, Д. Байєр, Й. Бессманн, М. Кобер, Я. Майєр, М. Уолш; країнах Латинської Америки – Р. Мутга, К. А. Тобон, Д. Ворндран, Бе. Пейшото, К. Беато, А. М. Сільвейра, І. Кано, Е. Родідо, Ж. Т. Сенто-Се.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є аналіз міжнародного досвіду протидії умисним убивствам. *Завданнями* дослідження є: визначити основні фактори й особливості становлення та розвитку напрямів протидії умисним убивствам; виділити та проаналізувати наявні моделі протидії умисним убивствам у діяльності поліцейських підрозділів окремих країн.

Наукова новизна дослідження

У статті на підставі аналізу діючих моделей і програм із протидії умисним убивствам в окремих західних країнах запропоновано власну модель протидії умисним убивствам, яку необхідно впроваджувати в Україні.

Виклад основного матеріалу

Відсутність єдиної національної концепції протидії кримінальній протиправності, неузгодженість загальнодержавних, регіональних, галузевих державних цільових програм соціальної профілактики за відповідними напрямками не сприяє зниженню рівня злочинності в країні. Таке становище не відповідає проголошеним конституційним положенням про соціальну, демократичну та правову державу, оскільки ситуація, що склалася, не враховує реалій сучасності, адже протидія кримінальній протиправності давно перетворилася на глобальну світову проблему, яка набула не лише національного, а й міжнародного, транснаціонального характеру [1, с. 7].

Актуальність дослідження в цій сфері обумовлена тим, що протягом останнього десятиліття в усьому світі спостерігається тенденція до зростання рівня тяжких та особливо тяжких злочинів та водночас брак заходів соціально-правового контролю зростаючої криміналізації суспільних відносин.

В Україні відсутня схвалена на державному рівні концепція протидії кримінальній протиправності, зокрема умисним убивствам, що обумовлено багатьма економічними, соціальними, політичними, правовими й іншими особливостями та протиріччями розвитку ринкових відносин у країні: не завершено створення системи кримінальної юстиції; триває реформування правоохоронних органів; продовжується розбудова національного законодавства; впроваджуються державні інституції, які повинні відповідати кращим європейським і світовим стандартам у цій сфері суспільних відносин [2, с. 24–29].

Особливістю зарубіжних країн є те, що у формуванні національної політики у сфері протидії кримінальній протиправності значну роль відіграють зарубіжні інституції, зокрема ООН з її висновками і рекомендаціями Конгресів з кримінального правосуддя та попередження злочинності. Останні міжнародні події щодо обговорення проблем протидії кримінальній протиправності показали, що порядок денний із глобальних питань протидії кримінальній протиправності не змінився. На 28-й сесії Комісії ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя (CCPCJ/ECOSOC/UNODC), яка відбулася у Відні 20–24 травня 2019 р.¹, а також на 24-му Конгресі Німеччини з профілактики з 13-м щорічним міжнародним форумом, який відбувся 20–21 травня 2019 р. в конгрес-центрі Estrel в Берліні², йшлося про ті виклики для суспільства та демократичних інституцій, які несе в собі організована міжнародна злочинність. Для всієї міжнародної спільноти залишаються актуальними такі групи питань у цій сфері: нелегальна міграція, торгівля людьми, організована злочинність, протидія незаконній фінансовій діяльності (у тому числі фінансуванню тероризму), дотримання прав людини у протидії кримінальній протиправності, допомога жертвам, постраждалим від торгівлі людьми; протидія тероризму, радикалізму та екстремізму; протидія корупції, реформа ювенальної юстиції; злочинність неповнолітніх; насильство щодо жінок; протидія кіберзлочинам; запровадження SMART-підходів у протидію кримінальній протиправності; протидія контрабанді та торгівлі наркотиками тощо.

Обрання тією чи іншою країною відповідної стратегії та формування відповідної профілактичної програми або програми протидії кримінальній протиправності визначається не тільки сучасною криміногенною ситуацією в цих країнах та світі, але й також відповідними історичними, культурними та релігійними традиціями. Здебільшого при розгляді питання особливостей протидії кримінальній протиправності в зарубіжних країнах необхідно враховувати ще і факт належності певної країни до відповідної кримінологічної системи.

Наразі у кримінології виділяють англо-американську, західноєвропейську, східноазіатську, соціалістичну, мусульманську та змішану кримінологічні системи.

¹ Twenty-eighth session – 20 to 24 May 2019 // United Nations : сайт. URL: https://www.unodc.org/unodc/en/commissions/CCPCJ/session/28_Session_2019/session-28-of-the-ccpcj.html (дата звернення: 15.11.2021).

² Congress 2022 / 15th Annual International Forum // DTP : сайт. URL: <http://www.praeventionstag.de/nano.cms/international> (дата звернення: 15.11.2021).

Англо-американська модель протидії кримінальній протиправності (США, Канада та Великобританія), американський досвід протидії кримінальній протиправності в останні роки демонструють жорсткість карної політики в галузі боротьби зі злочинами, а також поширення практики позбавлення волі як заходу покарання, що виявляється в розширенні меж випадків застосування страти. Американські вчені й практики вважають, що тверда карна політика відіграє важливу роль у процесі забезпечення ефекту «заклювання» та скорочення рівня кримінальної протиправності, стримування антисоціальної поведінки. Сучасна політика протидії кримінальній протиправності у США визначається ідеологією «нульової терпимості» до злочину або правопорушення будь-якої категорії, що підтримує стратегію і тактику «війни зі злочинністю» з метою забезпечення громадської безпеки.

Західноєвропейська модель забезпечення кримінологічної безпеки зазнає на собі вплив неокласичних підходів і характеризується поступовим посиленням кримінальної відповідальності за злочини проти особи. Її підґрунтям є переважно західне розуміння причин кримінальної протиправності та шляхів протидії їй, які є характерними для індустріально розвинених країн романо-германської правової сім'ї. Теоретичні підходи відрізняються універсальністю і мають еkleктичний характер. Карна політика проходить період посилення неокласичних підходів і жорсткості карної репресії, соціального контроль за особистістю є менш вираженим і не настільки тотальним, як у США або Канаді [3, с. 130–133].

Виділяються два основні види західноєвропейської моделі забезпечення кримінологічної безпеки – південноєвропейську та північноєвропейську.

Південноєвропейська модель (Франція, Швейцарія, Португалія, Італія) характеризується переважним пануванням клінічної кримінології, яка акцентує на медико-психіатричних аспектах впливу на особистість злочинця й індивідуальних заходах профілактики кримінально-протиправної поведінки.

Північноєвропейська модель (Норвегія, Швеція, Данія, Ісландія, Фінляндія) ґрунтується на оптимальному поєднанні демократії, соціальної політики та суспільної довіри. Історичні, правові та соціальні особливості обумовляють специфіку протидії кримінальній протиправності у скандинавських країнах, де кримінологічна думка і підходи перебувають під сильним впливом соціологічних і соціально-політичних концепцій, а превентивні практики поєднують у собі використання суворох заходів покарання із заходами загальносоціальної профілактики.

Попередження кримінальної протиправності охоплює здійснення масштабних соціальних заходів із підвищення рівня та якості життя,

створення рівних можливостей для отримання освіти, медичної допомоги й інших послуг і підтримки соціально вразливих категорій населення [4, с. 55].

Східноазіатська модель забезпечення безпеки (Японія, Південна Корея тощо) відображає релігійні та філософські традиції Сходу, азійський менталітет, що має вирішальне значення в регуляції поведінки відповідно не до права, а до традиційних норм і звичаїв, сусідсько-сімейного колективізму, поваги до старшого, почуття обов'язку й честі [5, с. 388].

Соціалістична модель протидії кримінальній протиправності (Китай, Куба, Північна Корея) характеризується тим, що значущими факторами впливу на злочинність виступають соціалістична ідеологія, яка запевняє в можливості повної ліквідації злочинності, пропагандистсько-виховна політика та запобіжна діяльність, здійснювані під керівництвом основного суб'єкта влади – комуністичної партії та її карального апарату. Для такої моделі характерними є періодичні загальнодержавні кампанії проти кримінальної протиправності, максимально широке залучення населення до профілактичної діяльності, активне запобігання рецидивній злочинності, в тому числі шляхом побутового й житлового влаштування осіб, які відбули покарання. Водночас наявне й інше: репресії стосовно політичної опозиції, суворі кримінально-правові заходи стосовно осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень, особливо пов'язаних зі злочинами проти держави та державної власності.

Яскравим представником соціалістичної моделі протидії кримінальній протиправності є Китайська Народна Республіка. Китайська модель протидії кримінальній протиправності поєднує в собі елементи східної культури й соціалістичних теорій та практики. У підґрунті системи попередження закладено виховання та соціалізацію особи, поєднані з елементами залякування. Кримінологічна практика у КНР здійснюється за трьома основними напрямками: 1) виховання законослухняних громадян; 2) контроль за поведінкою нестійких осіб; 3) припинення злочинів на стадії підготовки та планування [6, с. 32–40].

Мусульманська модель забезпечення кримінологічної безпеки (Пакистан, Ірак, Саудівська Аравія, Сирія, Іран, Катар, Лівія тощо) значною мірою є відображенням релігійних приписів та звичаїв мусульманського права (Сунна), що, у свою чергу, є складовою частиною релігії ісламу. Фіхх або шаріат – ісламська доктрина про правила поведінки мусульман (юриспруденція), ісламський комплекс соціальних норм (мусульманське право у широкому сенсі), що встановлює правила поведінки для всіх мусульман, які вони повинні виконувати беззаперечно. Як додаткові засоби стримування використовуються суворі моральні й релігійні норми та звичаї. Карна політика ґрунтується

на доктрині залякування, що реалізується шляхом публічного виконання таких покарань, як страта, бичування, відсікання частин тіла або побиття камінням.

Змішані моделі забезпечення протидії кримінальній протиправності об'єднують ознаки декількох описаних вище моделей. До цієї групи належать, наприклад, Російська Федерація, Казахстан, Азербайджан, Туреччина, які являють собою різні правові системи, що існують у сучасному світі: загальне право, мусульманське право тощо.

Змішані моделі характеризуються відсутністю цілеспрямованої державної політики у сфері протидії кримінальній протиправності, особливо у сфері економіки, корупції, політики. У таких країнах відсутні стабільна правова та матеріально-технічна база й умови для організації ефективної профілактики кримінальної протиправності, відсутній зворотній зв'язок із суспільством, існуючі раніше форми участі громадськості у профілактиці кримінальної протиправності ліквідовано, а нові не створено. Така ситуація найбільшою мірою є характерною для пострадянських країн [7, с. 12].

Отже, можна спостерігати пряму залежність між належністю держави до тієї чи іншої кримінологічної системи та ефективністю протидії кримінальній протиправності, що обумовлено також історичними, соціально-політичними й культурно-релігійними факторами.

Усе це певним чином впливає на національну практику країн у сфері формування політики, стратегій, програм протидії кримінальній протиправності з урахуванням політичної, соціальної та економічної ситуації. Враховуючи те, що насильницькі злочини (в першу чергу, злочини проти особи) суттєво впливають на стан розвитку людського капіталу будь-якої країни, а життя і здоров'я особи є найвищими цінностями, які захищаються державою, є доцільним навести результати узагальненого аналізу вивчення програм та планів протидії насильству в деяких країнах світу, проведений ВООЗ у 2019 р.

Загальна тенденція кримінальної протиправності в Європейському Союзі (далі – ЄС) показує поступове зниження її рівня, починаючи з середини 2000-х років. За останні двадцять років у більшості держав ЄС пік злочинності прийшовся на 2002 р., потім кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень почала поступово знижуватись. Найбільше зниження відбулося у Великобританії, Нідерландах та Франції. У більшості європейських країн рівень умисних убивств, який і так є доволі низьким, поступово зменшується (незначне зростання відбувається лише в Ірландії, Данії та Фінляндії).

Важливе значення має аналіз даних про поширення окремих видів злочинів у державах ЄС. Так, середній показник рівня умисних убивств у країнах ЄС становить 1,4, а у великих містах – 1,9. З окремих

держав ЄС найвищий рівень умисних убивств фіксується у двох балтійських країнах: Литві (9 – 2018 р.) та Естонії (7,1 – 2019 р.), а з-поміж інших членів ЄС – у Фінляндії (2,5 – 2018 р.). Найнижчий рівень цих злочинів за останні роки фіксується у Словенії (0,55) та Австрії (0,55). Зниження рівня злочинів досліджуваного виду спостерігається і в країнах Центрально-Східної Європи (Польща, Чехія, Словаччина та Болгарія)¹.

Наприклад, у Фінляндії розроблена та реалізується окрема Національна програма щодо попередження злочинності (2016–2020 рр.) «Працювати разом для безпеки та більш безпечного суспільства» від 24 листопада 2016 р., яка спрямована на вдосконалення заходів щодо попередження кримінальної протиправності на місцях і стимулювання участі жителів у місцевих заходах. Також закладено підходи до соціальної профілактики кримінальної протиправності та ситуативної профілактики.

Заходи щодо попередження кримінальної протиправності плануються і здійснюються Національною радою з попередження злочинності, яка функціонує під егідою Міністерства юстиції. Основними пріоритетами в діяльності Ради є сприяння співробітництву в питаннях попередження кримінальної протиправності та поширення інформації про ефективні методи попередження.

Програма з попередження кримінальної протиправності переслідує п'ять основних цілей і включає в себе 29 заходів, які повинні бути виконані учасниками в різних секторах. Основні цілі: 1) наявність пунктів попередження кримінальної протиправності в інших муніципальних планах; 2) поліпшення співпраці та взаємодії у сфері попередження кримінальної протиправності між органами державної влади, бізнесом, організаціями та громадянами; 3) підвищення кваліфікації в галузі попередження кримінальної протиправності для національного та місцевого рівнів; 4) консультування місцевих резидентів і неурядових організацій при плануванні заходів із попередження кримінальної протиправності; 5) удосконалення можливостей громадян впливати і брати участь у попередженні кримінальної протиправності та підвищення почуття безпеки у своїх громадах².

У Швеції, як і у Фінляндії, також діє Національна рада з профілактики злочинності (Swedish National Council for Crime Prevention), яка виконує координуючу та контролюючу функції. З 2016 р. на всіх

¹ List of countries by intentional homicide rate // Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_intentional_homicide_rate (дата звернення: 15.11.2021).

² Working Together for Safer and More Secure Communities : National Crime Prevention Programme 2016–2020. Helsinki, 2016. 46 p.

рівнях реалізується Національна програма профілактики «Боротися зі злочинністю разом»¹.

У 2020 р. рівень умисних убивств у Швеції становив 1,2 випадки на 100 тис. населення. Хоча рівень убивств у Швеції суттєво коливався останніми роками, він мав тенденцію до збільшення в період з 2001 по 2020 рр., зупинившись на рівні 1,2 випадки на 100 тис. населення у 2020 р.

Індекс окремих видів злочинів у Швеції у 2020 р. становив: убивства – 124, убивства із застосуванням вогнепальної зброї – 39 (кількість убивств із використанням вогнепальної зброї у перерахунку на 100 тис. населення – 0,4), напади – 47,2 на 100 тис., пограбування – 86,7 на 100 тис., всі сексуальні злочини – 169 (з-поміж яких зґвалтування – 56,7 в перерахунку на 100 тис.), викрадення транспортних засобів – 218,7, крадіжки (зі зломом) – 781,4 в перерахунку на 100 тис. населення². У Фінляндії індекс злочинності у 2020 р. становив 8,066, у тому числі умисні вбивства – 2,13 (із замахами – 9,03), напади – 621, зґвалтування – 12,33 (у 2019 р. – 17), грабежі – 31, наркотичні злочини – 326, крадіжки – 2861³.

Також можна навести приклади країн Латинської Америки, в яких рівень учинення умисних убивств набагато вищий, ніж у будь-якій з країн Європи. Зважаючи на постійно тліючий збройний конфлікт на Сході нашої країни, можна стверджувати, що рівень умисних убивств в Україні поступово наближається до найбільш «грізних» країн Південно-Американського континенту.

Країни Латинської Америки традиційно включають у себе держави Центральної Америки (Беліз, Гватемала, Гондурас, Коста-Ріка, Нікарагуа, Панама, Сальвадор) та Південної Америки (Аргентина, Бразилія, Венесуела, Колумбія, Парагвай, Еквадор тощо). Однією з особливостей країн Латинської Америки та Карибського басейну, на відміну від інших країн світу, є високий рівень злочинності.

У країнах Карибського басейну зменшився рівень убивств із розрахунку на 100 тис. населення, зокрема: Домініканська Республіка – з 22,33 до 15,18; Гренада – з 14,0 до 10,25; Пуерто-Ріко – з 27,15 до 18,51. Проте залишається високий рівень убивств і поступово збільшується в

¹ Combating crime together – A national crime prevention programme // Government Offices of Sweden : сайт. 16.06.2017. URL: <https://www.government.se/information-material/2017/06/combating-crime-together--a-national-crime-prevention-programme/> (дата звернення: 15.11.2021).

² Sweden – Homicide rate // Knoema : сайт. URL: <https://knoema.com/atlas/Sweden/Homicide-rate?origin=knoema.ru> (дата звернення: 15.11.2021).

³ Finland in Figures // Statistics Finland : сайт. URL: http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_oikeusolot_en.html (дата звернення: 15.11.2021).

таких країнах, як: Ямайка – з 38,68 до 47,01; Тринідад і Табако – з 28,32 до 30,88; Сент-Вінсент і Гренадіни – з 25,6 до 36,5.

У країнах Центральної Америки спостерігається зниження рівня вбивств, зокрема у: Беліз – з 43,06 до 37,6; Гватемалі – з 33,76 до 27,26; Гондурасі – з 84,32 до 56,52; Мексиці – з 21,49 до 19,26; Нікарагуа – з 11,45 до 7,37; Панамі – з 16,88 до 9,67. Проте спостерігається збільшення рівня вбивств в Коста-Ріко (з 8,74 до 11,9) та Сальвадорі (з 41,7 до 82,84).

У країнах Південної Америки спостерігається зниження рівня вбивств, зокрема в: Аргентині – з 7,5 до 5,94, Колумбії – з 35,07 до 25,50, Еквадорі – з 12,47 до 5,85. Проте спостерігається збільшення рівня вбивств у Бразилії – з 26,46 до 29,53, Чилі – з 2,51 до 3,46, Венесуелі – з 53,76 до 56,33¹.

У цілому, за даними кримінальної статистики UNODC, десять країн Латинської Америки входять до групи країн (є лідерами) з найвищим рівнем убивств на 100 тис. населення: Сальвадор (82,84), Гондурас (56,52), Венесуела (56,33), Ямайка (47,01), Беліз (37,6), Сент-Вінсент і Гренадіни (36,5), Бразилія (29,53), Гватемала (27,26), Колумбія (25,5)².

За рівнем убивств 17 з 20 найбільш небезпечних країн світу знаходяться в Латинській Америці. З 2000 по 2016 рр. у країнах Латинської Америки було вбито більше 2,5 млн латиноамериканців.

Регіональний рівень убивств у Латинській Америці становить приблизно 21,5 на 100 тис. населення, що більше ніж у три рази перевищує середньосвітовий показник.

У зв'язку з тим, що рівень злочинності в більшості країн цього регіону залишається одним із найбільш високих у світі, питання протидії та зниження її рівня є актуальним. Зокрема, з кінця 1990-х років у Латинській Америці реалізується не менше 1300 зареєстрованих превентивних програм і проєктів, спрямованих на забезпечення безпеки громадян. У Бразилії, Колумбії, Сальвадорі, Гватемалі, Мексиці, Нікарагуа та Гондурасі спостерігається висока концентрація таких профілактичних програм та проєктів. Враховуючи високий рівень убивств у цих країнах, більшість профілактичних програм спрямовані на зниження цього рівня та створення безпечних умов для громадян.

За даними дослідження, яке провели Р. Мугга та К. А. Тобон у 2018 р., майже 43 % всіх заходів із забезпечення безпеки громадян передбачається саме національними програмами, інші заходи –

¹ Intentional Homicide Victims // United Nations : сайт. URL: <https://dataunodc.un.org/crime/intentional-homicide-victims> (дата звернення: 15.11.2021).

² Там само.

програмами штатів (12 %), регіонів (18 %) та міст (27 %) [8]. Це також впливає і на фінансування таких програм, більш ніж 50 % яких спрямовано на профілактику загальнокримінальної злочинності, тоді як інші заходи спрямовані на зниження молодіжної злочинності та злочинів, поєднаних зі зґвалтуванням. Як зазначають дослідники Л. Шиншилла та Д. Ворндран, за останнє десятиліття уряди країн Латинської Америки і Карибського басейну просунулися в напрямі системного управління питаннями громадської безпеки для громадян, інтеграції стратегій попередження і контролю за злочинністю і насильством, відправлення правосуддя та соціальної реабілітації засуджених. Регіон перейшов від реактивного та карального підходів до розроблення і впровадження комплексних моделей, орієнтованих на права людини і багатосекторальну координацію [9].

Так, учені з Лабораторії з питань аналізу насильства Університету штату Ріо-де-Жанейро (Бразилія) І. Кано, Е. Родідо та Ж. Т. Сенто-Се провели у 2016 р. дослідження 93 чинних програм із профілактики вбивств у країнах Латинської Америки. Вони з'ясували взаємозалежність між рівнем убивств та кількістю профілактичних програм, які були розроблені для вирішення цієї проблеми. У країнах з 5-ма і більше програмами рівень убивств, як правило, перевищує 25 випадків на 100 тис. населення (Північний трикутник: Сальвадор, Гватемала, Гондурас; Колумбія, Венесуела та Бразилія), тоді як в інших країнах із меншою кількістю програм зазвичай спостерігається більш низький рівень (Аргентина, Чилі, Парагвай, Уругвай, Мексика, Болівія, Еквадор, Перу і, меншою мірою, країни Центральної Америки і Карибського басейну)¹.

Залежно від цільової групи, на яку спрямовані дані програми, слід зазначити, що 28 % програм спрямовані на молодь, 22 % – на жертв і свідків у кримінальному процесі, 14 % – на жінок, які стали жертвами вбивств, 4 % – на захист поліцейських, решта – на інші групи ризику.

Зазначимо також, що залежно від території поширення таких програм більшість із них поширюється на всю територію країни (66 %), далі виділяють місцеві програми (25 %) та регіональні (10 %). Фактично у більшості випадків програми формуються за принципом «зверху-вниз». Визначивши в загальних рисах підходи до протидії кримінальним правопорушенням у країнах Латинської Америки, спробуємо дослідити їх особливості в окремих країнах цього регіону на різних рівнях.

¹ Mapping of homicide prevention programs in Latin America and the Caribbean. September 2016 // Laboratorio de Analise da Violencia : сайт. URL: <http://www.lav.uerj.br/docs/rel/2016/Relato%CC%81rio%20Final%20Ingle%CC%82s.pdf> (дата звернення: 15.11.2021).

Щодо Мексики, Бразилії та Аргентини, країн із федеральними інститутами, політика безпеки громадян зосереджена на створенні практик координації зусиль зі штатами або провінціями (округами), а також створенні фондів, які працюють як винятковий інструмент для розроблення планів і програм щодо попередження злочинності на місцевому рівні. Сильна автономія штатів і місцевих органів влади в питаннях безпеки і поліції у країнах із таким адміністративно-територіальним устроєм передбачає певну складність реалізації превентивних проєктів на місцевому рівні. Переважає підхід «знизу-вверх» до формування превентивної політики та програмних документів із питань протидії злочинності. З іншого боку, країни із централізованими урядами, такі як Сальвадор, Еквадор, Перу і Чилі, можуть здійснювати політику «зверху-вниз», яка забезпечує більш ефективний і швидкий процес координації у протидії злочинності, але водночас не створює повною мірою можливості для різноманітності заходів впливу, які можуть застосовуватися місцевими органами влади. Незважаючи на це, більшість органів місцевого самоврядування змогла використовувати централізований інституційний контекст для поліпшення свого реагування на злочинність і в межах їх відносної свободи скеровувати ресурси та покращувати координацію із суб'єктами різних рівнів. У всіх випадках відзначається досягнення значних успіхів, коли в реалізації превентивної політики держави, а також у покращенні координації правоохоронних органів та інститутів громадянського суспільства на всіх рівнях у профілактиці кримінальної протиправності активну участь беруть громадяни. Прикладом розроблення таких стратегічних документів через механізм консультацій із громадськістю може бути формування Національної стратегії безпеки громадян (ENSC) Парагваю і Національної угоди про громадську безпеку в Чилі.

Також слід зазначити, що в країнах Латинської Америки підходи до забезпечення громадської безпеки варіюються між двома напрямками: жорстка силова превенція та соціальна профілактика, що впроваджується вже більше двадцяти років. Упродовж останніх десяти років залишається репресивний підхід у протидії кримінальній протиправності в таких країнах, як Бразилія, Мексика та Колумбія.

Також у напрямі вдосконалення та підвищення ефективності протидії кримінальній протиправності і забезпечення безпеки громадян зарубіжні фахівці акцентують увагу суб'єктів їх формування на дотриманні таких базових основ:

- чітке визначення та бачення пріоритетів і цілей;
- відхід від політики жорстких санкцій для засуджених і посилення їх ресоціалізації для зменшення рівня рецидиву;
- інвестування у профілактичні заходи;

- передбачення конкретних можливостей працевлаштування для груп високого ризику;
- запровадження експериментів з альтернативами тюремному ув'язненню;
- зосередження ресурсів на «гарячих точках» (Hot Spots);
- інвестування у сфокусоване стримування та проблемно орієнтовану роботу поліції;
- посилення соціальної згуртованості і колективна ефективність у громадах;
- розширення участі громадян у виборі, розробленні, реалізації та оцінці втручань;
- запровадження інноваційного механізму фінансування (з інших джерел);
- інвестування в нові технології для посилення громадської безпеки з обов'язковою оцінкою результатів.

Особливістю протидії кримінальній протиправності в країнах Латинської Америки є те, що цей напрям залежить від якості децентралізації інституту безпеки в цих країнах, що дозволяє в перспективі охопити більше суб'єктів профілактичної діяльності на різних рівнях, залучити відповідне фінансування та громадськість. Державна політика урядів цих країн у сфері протидії кримінальній протиправності поступово спрямовується на запровадження інструментів із покращення управління результатами такої діяльності, координації суб'єктів, планування, фінансування і оцінки правоохоронних програм та планів. Щодо оцінки результативності виконання програмних документів, то така діяльність проводиться за підтримки національних і міжнародних наукових установ.

Позитивним є те, що програми та плани протидії кримінальній протиправності та/або забезпечення громадської безпеки базуються на відповідних планах соціально-економічного розвитку країни та кореспондуються з ними. В останніх здебільшого передбачається окремий розділ, в якому визначаються стратегічні пріоритети у сфері громадської безпеки (Аргентина, Колумбія, Чилі, Коста-Ріка, Гватемала і Сальвадор).

Проте слід наголосити на наявній проблемі реалізації національних планів і програм у сфері протидії кримінальній протиправності в більшості країн цього регіону, яка стосується питання наслідування та їх виконання наступними урядами. Хоча останнім часом з'являються і винятки, зокрема Бразилія, Парагвай, Гондурас, в яких нові уряди продовжують політику попередників у сфері протидії кримінальній протиправності.

Єдині строкові державні або національні програми протидії (запобігання) кримінальній протиправності формуються та реалізуються,

але не в усіх країнах цього регіону. Іноді використовуються й інші підходи до формування державних стратегічних документів (державний рівень) у цій сфері, зокрема:

- 1) Національний план протидії кримінальній протиправності (забезпечення громадської безпеки) – державні програми протидії окремим видам злочинності та соціальна профілактика;
- 2) Національний план соціально-економічного розвитку країни – державні програми протидії окремим видам кримінальної протиправності та соціальна профілактика.

Із метою розумного використання коштів на поліцейську діяльність із протидії кримінальній протиправності більшість країн цього регіону поступово відходить від традиційної моделі ситуативно-репресивного реагування на надзвичайні події до моделі раннього виявлення та попередження злочинів, зокрема умисних убивств, у тому числі реалізації стратегії поліцейського впливу в «гарячих точках».

Позитивним є створення та функціонування в окремих країнах аналізованого регіону Національних центрів із попередження кримінальної протиправності, які відіграють важливу роль у процесах формування політики, програм і планів із протидії кримінальній протиправності.

Як приклад може бути розглянутий для запозичення Україною досвід Бразилії щодо боротьби у великих містах з озброєними бандами, які контролюють певні райони (фавели), із застосуванням підходу військово-поліцейського контролю і соціальної профілактики. Цей підхід може бути використаний для реалізації програм протидії кримінальній протиправності (або забезпечення громадської безпеки та порядку) в районі проведення операції Об'єднаних сил (далі – ООС) на території Донецької та Луганської областей.

Як слушно зазначив О. Тимчук, умисні вбивства мають мінімальну латентність у будь-якій країні світу, тому саме цей вид злочину найбільш точно характеризує ступінь і масштаби поширення соціальної патології в тій чи іншій державі та рівень агресивності суспільства [10, с. 140]. Тому, враховуючи, що останні роки Україна існує в умовах ООС на Сході країни, слід звернути увагу на досвід держави Ізраїль у протидії кримінальній протиправності в умовах постійної терористичної загрози та локальних конфліктів.

Слід наголосити, що в Ізраїлі формування високого рівня довіри громадян до працівників поліції відбувається через розвинений інститут співробітництва з волонтерами. Це майже 70 тис. волонтерів (Мішмар Езрахі), які добровільно допомагають поліції в роботі із суспільством. Ці особи виконують завдання підрозділу, в якому вони закріплені, а саме: патрулюють вулиці разом із поліцейськими, перевіряють документи у підозрілих осіб, складають протоколи під час

порушення правил дорожнього руху. Таким чином у процесі спільної діяльності із цивільними особами забезпечується прозорість функціонування органів поліції, що обмежує випадки корупційних діянь [11, с. 34]. Крім того, причини успіху в забезпеченні громадського порядку і протистоянні неправомірним проявам переважно полягають у національній культурі і традиційному способі життя суспільства. Погоджуємося з В. Середою, що на цьому етапі розвитку та реформування органів правопорядку необхідно застосовувати нові методи і форми залучення громадськості до співпраці з поліцією.

В Ізраїлі спостерігається відносно низький рівень кримінальної протиправності за існування низки негативних факторів, що можуть на неї впливати. Попри всі несприятливі географічні, політичні, релігійні та інші умови розвитку Ізраїлю, рівень кримінальної протиправності у країні є відносно невисоким. Це можна продемонструвати на прикладі рівня умисних убивств. Такий вид тяжкого злочину традиційно визначається індикатором криміногенності у будь-якій державі світу. За результатами Глобального дослідження убивств, проведеного Управлінням ООН із наркотиків та злочинності, коефіцієнт убивств на 100 тис. населення в Ізраїлі станом на 2012 р. становив 2,1. Хоча в окремих великих ізраїльських містах, таких як Тель-Авів, цей показник у 2012 р. був значно більшим – 4,3 убивства на 100 тис. населення. Для порівняння в Україні відносний рівень убивств у цьому ж році становив у 2 рази більше, ніж в Ізраїлі, – 9,2 убивств на 100 тис. населення¹.

Істотному скороченню кримінальної протиправності в Ізраїлі, за оцінкою керівництва поліції (Міштерет Ізраель) цієї держави, сприяє широке залучення громадськості. Протидія кримінальній протиправності в Ізраїлі здійснюється відповідно до прийнятої кілька років тому стратегії громадської поліції. Вона полягає в тісному співробітництві та партнерських відносинах поліції і громадськості, покращенні послуг, що надаються поліцією населенню. Для практичної реалізації зазначеної стратегії правоохоронними органами Ізраїлю прийнято рішення залучати до протидії кримінальній протиправності всі інститути ізраїльського суспільства, зокрема представників приватного сектора, підприємств і бізнесу. Разом із тим набуває розповсюдження практика залучення до протидії кримінальній протиправності також органів місцевого самоврядування, які разом із поліцією в окремих населених пунктах створюють патрулі швидкого реагування².

¹ Поліція Ізраїлю // Znaimo : сайт. URL: https://znaimo.com.ua/Поліція_Ізраїлю (дата звернення: 15.11.2021).

² О полиции // Полиция Израиля : сайт. URL: <https://www.police.gov.il/RusArticlePage.aspx?aid=38> (дата звернення: 15.11.2021).

Аналіз інформації, розміщеної на офіційних вебпорталах Міністерства внутрішніх справ Ізраїлю, свідчить, що основними формами впливу на кримінальну протиправність у зазначеній державі на сучасному етапі є діяльність громадських патрулів, а також реалізація програм профілактики кримінальної протиправності. Дружина та громадська поліція (Мішмар Езрахі) – специфічно ізраїльське явище, пов'язане зі станом безпеки в Ізраїлі. Дружина створена в 1974 р. в результаті кількох важких терористичних актів, що відбулися в тому році (в тому числі терористичний акт в Маалоті). Сьогодні дружина є найбільшою добровольчою організацією Ізраїлю. У 2002 р. кількість добровольців досягла максимуму в 70 тис. осіб, які безпосередньо допомагають силам поліції у всіх сферах її діяльності. Добровольці діють у двох напрямках:

1) «Охоронна дружина» – діяльність зосереджена на запобіганні ворожій терористичній діяльності та протидії правопорушенням за допомогою піших та автомобільних патрулів, встановлення КПП та охорони локальних і широкомасштабних заходів. Добровольці діють здебільшого за місцем проживання та охороняють навчальні заклади і громадський транспорт;

2) «Особливі частини» – ця діяльність дозволяє виконувати різноманітні поліцейські завдання та допомагати у професійній правоохоронній діяльності силам поліції та прикордонним військам, наприклад дорожній поліції, патрулям, підрозділам з роботи з молоддю, при впізнанні жертв аварії, розшуку, рятувальних роботах, порятунку потопаючих у сільській місцевості та прикордонній охороні тощо.

Добровольці-дружинники є підкріпленням для основних поліцейських сил, зайнятих у важких операціях. Вони є організацією, на якій ґрунтується тісна співпраця між поліцією та суспільством у спільній боротьбі з посилення внутрішньої безпеки та боротьби з правопорушеннями і злочинністю.

У межах громадської поліції були розроблені проекти – громадські моделі, які здійснюються спільно поліцейськими та громадськими організаціями в різних галузях, зокрема модель «Безпечна школа», яка займається правопорушеннями серед молоді, модель допомоги жертвам правопорушень тощо.

Із метою покращення поліцейських послуг та надання їх якомога більшої кількості мешканців було створено районні центри поліції. Ці центри були створені у віддалених поселеннях, у сільській місцевості, в районах нових репатріантів та в арабських населених пунктах. Районні центри поліції надають більшу частину поліцейських послуг. Поліцейські з районних центрів поліції діють у співпраці із дружинниками та місцевими громадськими організаціями з метою превенції

кримінальних правопорушень та вирішення проблем, які турбують місцевих жителів.

Реалізація програм профілактики кримінальної протиправності є також одним із напрямів громадського впливу на кримінальну протиправність у розглядуваній країні. Профілактикою кримінальної протиправності також займається Міністерство громадської безпеки Ізраїлю.

Ще одним профілактичним проектом є програма «Мецила». Вона носить назву відділу громади із запобігання злочинності. Цей відділ функціонує з 1999 р. і перетворений із Громадської ради щодо скорочення кримінальної протиправності в Ізраїлі. Мета роботи відділу – ініціювання та просування діяльності із запобігання кримінальній протиправності шляхом упровадження програм, розроблених спеціально для кожного населеного пункту цієї країни окремо, а також широке залучення місцевих громад та їх мешканців до правоохоронної діяльності.

Станом на 2016 р. робота відділу поширюється на 76 населених пунктів і 20 інтернатів для підлітків в усьому Ізраїлі. Крім цього, Мецила координує роботу так званих батьківських патрулів, яких наразі налічується 128, що створені при 110 міських адміністраціях. Основними завданнями відділу «Мецила» є:

1) запобігання злочинності, особливо в групах підвищеного ризику у підлітковому та молодіжному середовищі;

2) відновлення в різний спосіб батьківського авторитету перед їх неповнолітніми дітьми;

3) інтеграція нових репатріантів в ізраїльське суспільство у співпраці з головами місцевих громад;

4) посилення соціального зв'язку та профілактика злочинності у групах неєврейського населення Ізраїлю;

5) застосування програм профілактики злочинності із залученням їх учасників до занять спортом;

6) посилення громадської правосвідомості в питаннях запобігання злочинності;

7) сприяння в організації роботи батьківських патрулів і координація їх діяльності тощо¹.

Дослідження сучасного стану та основних форм державно-приватного партнерства у сфері превенції кримінальної протиправності в Ізраїлі відкриває нові перспективи для правозастосовної практики в Україні щодо запровадження окремих елементів ізраїльської моделі профілактики кримінальної протиправності.

¹ Там само.

Висновки

В Україні необхідно створити пілотні проекти у сфері протидії кримінальній протиправності. Така практика є доволі поширеною у більшості країн – членів ЄС. На окрему увагу заслуговує практика розроблення та реалізації в Україні заходів державних, обласних і міських комплексних програм протидії кримінальній протиправності. Наразі вони являють собою декларативні документи, які реалізуються з нецільовим використанням бюджетних коштів або не реалізуються взагалі. Тому програми профілактики кримінальних правопорушень мають перетворитися на реальні механізми превенції різним видам кримінально-протиправної діяльності, насамперед умисним убивствам, із широким залученням різних верств населення, громадськості та волонтерських рухів за європейським зразком. Із метою активізації української молоді для участі в різноманітних програмах, спрямованих на профілактику кримінальної протиправності, необхідно використовувати досвід таких країн, як Нідерланди або Ізраїль. Такий позитивний досвід має стати предметом окремого вивчення та впровадження його в Україні. На розробленні та впровадженні таких програм повинна формуватися внутрішня державна політика.

Другий аспект упровадження у нашій державі елементів запобіжної стратегії «Community policing» стосується участі громадян у протидії кримінальній протиправності. Добровільна участь, у першу чергу, молоді в діяльності громадських формувань правоохоронної спрямованості, має стати своєрідною сучасною суспільною тенденцією. Функцію популяризації відповідного стилю життя і поведінки в зазначеній сфері мають взяти на себе медійні особи, «зірки», популярні блогери за тісної підтримки правоохоронних органів і державних структур. Новим гаслом для молоді повинен стати вислів «не роби сам – не дозволяй іншим». Основними шляхами популяризації участі громадян у наданні добровільної безкоштовної допомоги поліції у протидії кримінальній протиправності можуть бути:

а) створення відповідної соціальної реклами, яку необхідно поширювати в мережі Інтернет;

б) популяризація волонтерського руху та добровільних загонів студентської молоді в закладах вищої освіти;

в) організація медійних проектів висвітлення відомостей про кількість добровільних загонів в Україні та окремих містах, про результати їх діяльності, досягнення і наступні плани; виступи міністра внутрішніх справ, голови Національної поліції та інших керівників про особливості співпраці поліцейських із громадянами, а також переваги партнерських відносин правоохоронних органів із громадськістю тощо, як це прийнято в державі Ізраїль.

Список бібліографічних посилань: 1. Вербенський М. Г. Транснаціональна злочинність : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2009. 356 с. 2. Куц В. Н. Роль кодифікації уголовного законодавства України в зближенні європейських законодавчих систем. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2000. Вип. 12, ч. 2. С. 24–29. 3. Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. М., Лизогуб Б. В. Проблеми протидії злочинності : підручник / за ред. О. Г. Кальмана. Харків : Нова-софт, 2010. 352 с. 4. Ведерникова О. Н. Теория и практика борьбы с преступностью: скандинавская уголовно-правовая и криминологическая модель. *Государство и право*. 2008. № 7. С. 53–61. 5. Мозоль С. А. Криминологічна безпека в Україні : монографія. Харків : Константа, 2018. 482 с. 6. Ведерникова О. Н. Основные криминологические системы современности (сравнительный анализ). *Государство и право*. 2002. № 10. С. 32–40. 7. Иванов А. М., Корчагин А. Г. Сравнительное уголовное право : учебник. Владивосток, 2002. 488 с. 8. Muggah R., Tobón K. A. Citizen security in Latin America: Facts and Figures // Instituto Igarapé : сайт. URL: <https://igarape.org.br/wp-content/uploads/2018/04/Citizen-Security-in-Latin-America-Facts-and-Figures.pdf> (дата звернення: 15.11.2021). 9. Chinchilla L. M., Vorndran D. Citizen Security in Latin America and the Caribbean: Challenges and Innovation in Management and Public Policies Over the Last 10 Years // IDB : сайт. URL: <https://publications.iadb.org/en/citizen-security-latin-america-and-caribbean-challenges-and-innovation-management-and-public> (дата звернення: 15.11.2021). 10. Тимчук О. Л. Окремі криминологічні аспекти стану умисних вбивств у державах світу // Актуальні проблеми кримінального права та криминології у світі реформування кримінальної юстиції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 трав. 2015 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2015. С. 140–141. 11. Серета В. В. Досвід діяльності підрозділів поліції держави Ізраїль у налагодженій взаємодії з громадськістю // Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 17 берез. 2016 р.) / МВС України, Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2016. С. 31–34.

Надійшла до редколегії 18.11.2021

Khyzhniak Ye. S. Some aspects of foreign practice in counteracting premeditated murders by criminal police units

Some aspects of the international experience in counteracting premeditated murder by criminal police units have been studied. The main factors and features of formation and development of directions in counteraction to premeditated murders have been defined, the available models of counteraction to premeditated murders in activity of police divisions of separate countries have been allocated and analyzed.

Based on the analysis of existing models and programmes to combat premeditated murder in some Western countries, our own model of counteraction to premeditated murder has been proposed, which needs to be implemented in Ukraine. The practice of development and implementation of measures of state, regional and city complex programmes of counteraction to criminal illegality in Ukraine deserves special attention. Premeditated homicide prevention programmes should be implemented with the broad involvement of various sections of the population, the public and volunteer movements on a European model. In order to activate Ukrainian youth to participate in various programmes aimed at crime prevention, it is necessary to use the experience of countries such as the Netherlands or Israel. Such positive experience should be the subject of separate study and implementation in Ukraine. Internal state policy should be formed on the development and implementation of such programmes. The main ways to promote the participation of citizens in the provision of voluntary free police assistance in combating criminal offenses can be: a) the creation of appropriate social advertising, which must be distributed on the Internet; b) popularization of the volunteer movement and voluntary groups of student youth in higher education institutions; c) organization of media projects to cover information on the number of volunteer units in Ukraine and individual cities, the results of their activities, achievements and future plans, speeches by the Minister of Internal Affairs, National Police Chief and other leaders on the specifics of police cooperation with citizens and benefits law enforcement agencies with the public and more.

Key words: counteraction to murders, premeditated murder, criminal police units, international experience.

